

РОЗДІЛ 3 КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.3.23>

КОНЦЕПТ *ВІЙНА* У ПАРЕМІЙНІЙ СПАДЩИНІ РИМЛЯН THE CONCEPT OF *WAR* IN THE ROMAN PARTHIAN LEGACY

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та германського мовознавства
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Загайська Г.М.,

orcid.org/0000-0003-1449-0269

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри румунської та класичної філології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено аналізу лінгвокультурних особливостей концепту війна в мовній свідомості римлян. Метою розвідки є виявлення ключових семантичних компонентів, емоційних конотацій і ціннісних характеристик концепту *війна* в римській лінгвокультурі, реконструкція уявлень про феномен війни в колективній свідомості давніх римлян. Матеріалом дослідження слугувала вибірка з лексикографічних джерел паремійних одиниць латинської мови (85), які експліцитно або імпліцитно репрезентують уявлення римського суспільства про розв'язання конфліктів між державами і народами методами військової сили. Зосереджено увагу на семантичному осмисленні поняття війни у римській лінгвокультурі. Встановлено, що війна у колективній свідомості римлян виступає як сила, що руйнує світовий порядок та призводить до самознищення суспільства. Війна – це не лише небезпека і катастрофа, що веде до кровопролиття, знищення держави і загибелі народу, а й випробування населення на хоробрість, відданість, патріотизм. У мовній свідомості римлян концепт *війна* тісно пов'язаний з кровопролиттям, жорстокістю, руйнами, помстою, розрухою, горем. Аналізований концепт корелює з концептами *зброя* і *військо*, оскільки успіх у будь-якому протистоянні залежить як від стратегії і досвіду командувача, так і від людських ресурсів і матеріального забезпечення війська. Запорукою успішного врегулювання збройних конфліктів римляни вважали вербальну комунікацію. Війна – це не лише частина історії Римської імперії, а й емоційне випробування. У зв'язку з цим у свідомості римлян аналізований концепт корелює з морально-етичними категоріями *справедливість/несправедливість*, концептами на позначення негативних емоцій, що свідчить про сприйняття римлянами війни як важкого морально-емоційного випробування для людини і суспільства. Виявлено взаємозв'язок концепту *війна* з аксіологічним концептом *патріотизм* та екзистенційним концептом *смерть*, з поняттями правової сфери, концептами *мир* і *перемога*. У римській лінгвокультурі мілітарний концепт експлікує негативно і позитивно марковані смисли, які залежать від культури етносу, його психології, менталітету, історії тощо.

Ключові слова: латинська мова, прислів'я, приказки, війна, лінгвокультура, національно-культурна специфіка.

This article analyses the linguocultural features of the concept war in the linguistic consciousness of ancient Romans. The study aims to identify the key semantic components, emotional connotations, and axiological characteristics of the concept war within Roman linguoculture and to reconstruct perceptions of the phenomenon of armed conflict in the collective consciousness of ancient Romans. The research material comprises a selection of 85 paremiological units from Latin lexicographic sources that explicitly or implicitly represent Roman societal views on the resolution of interstate and interethnic conflicts through armed force. Particular attention is devoted to the semantic interpretation of the notion of war in Roman linguoculture. The analysis establishes that war, in the Roman collective consciousness, functions as a force that disrupts the cosmic order and leads to societal self-destruction. War constitutes not merely a danger and catastrophe entailing bloodshed, the destruction of states, and the annihilation of peoples, but also a trial testing the population's courage, loyalty, and patriotism. Within Roman linguistic consciousness, the concept *war* is closely associated with bloodshed, cruelty, ruins, vengeance, devastation, and grief. The analysed concept correlates with the concepts *weapon* and *army*, as success in any confrontation depends both on the commander's strategy and experience and on human resources and material military provision. The Romans regarded verbal communication as a prerequisite for the successful resolution of armed conflicts.

War represents not only a historical dimension of the Roman Empire but also an emotional ordeal. Consequently, within Roman consciousness the analysed concept correlates with the moral-ethical categories of *justice/injustice* and with concepts denoting negative emotions, reflecting the Roman perception of war as a profound moral and emotional trial for both the individual and society. Interconnections have been identified between the concept *war* and the axiological con-

cept *patriotism* as well as the existential concept *death*, alongside notions pertaining to the legal domain and the concepts *peace* and *victory*. Within Roman linguoculture, this militaristic concept manifests both negatively and positively marked meanings, contingent upon ethnic culture, psychology, mentality, history, and related factors.

Key words: Latin language, proverbs, sayings, war, linguoculture, ethno-cultural specificity.

Постановка проблеми. З давніх-давен тема осмислення і розуміння соціально-політичного явища розв'язання суперечностей між державами засобами збройного насильства була актуальною для людства. Концепт *війна* – це суспільно-політичний феномен, що належить до універсальних концептів, представлених в культурі і мові будь-якого народу. Проте кожна етнічна спільнота має свою національно-культурну специфіку сприйняття і розуміння окресленого концепту. З огляду на те, що в результаті взаємодії народів і держав виникає велика кількість збройних конфліктів, актуальним напрямом сучасних лінгвістичних студій є вивчення мілітарних концептів крізь призму національної свідомості, оскільки кожна лінгвоспільнота створює свої універсальні знання, детерміновані, насамперед, особливостями менталітету, національної культури, історії, традиціями. Поняття *війна* в кожний історичний період набуває нових семантичних відтінків, обростає новими оцінними парадигмами.

Аналіз останніх досліджень. Концепт *війна* неодноразово був предметом комплексного вивчення політиків, істориків, соціологів, юристів, філософів, психологів. Питання різностороннього дослідження концепту *війна* на матеріалі різних мов і епох викликало зацікавлення і філологів. У статті Васянович Є. ґрунтовно висвітлено питання структурно-семантичного наповнення окресленого концепту в працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів [1]. Дослідження Яворської Г. присвячено інтерпретації поняття війни в контексті російської агресії в Україні, аналізу семантики термінів “війна”, “збройний конфлікт”, “гібридна війна” в міжнародному праві [12]. Наукові зацікавлення Колесника О. пов'язані з вивченням особливостей вербалізації концепту *війна* в європейських лінгвокультурах з погляду гносеологічного релятивізму та теорії міфологічно орієнтованого семіозису, що дозволило дослідникові визначити універсальну інформаційну матрицю, що охоплює концепти зі сфер онтології, аксіології, артефактів, соціальних відносин та створює вторинні міфи, на основі котрих створюється програма “пост-воєнного” існування систем [6, с. 227]. У розвідці польської дослідниці Кур Е. представлено мовний образ війни на матеріалі паремійної спадщини польської та інших мов [15]. Ґрунтовний аналіз структури концепту *війна* на матеріалі прислів'їв

і приказок української мови висвітлено в колективному дослідженні Вільчинської Т., Бачинської Г. і Вербовацької О. [4]. У розвідці Коваленко Р. порушено питання встановлення основних компонентів змісту концепту *війна* в англійській свідомості на матеріалі публіцистичного дискурсу [5]. Предметом наукових зацікавлень Шевченко О. слугував аналіз репрезентації концепту WAR в англійській лінгвокультурі, виявленню прихованих метафоричних моделей, що актуалізуються під час його вербальної реалізації [11]. У контексті нашого дослідження привертає увагу стаття Верьовкіна В., присвячена вивченню еволюції уявлень про війну у свідомості представників античних і сучасних народів, аналізу найменувань концепту *війна* на основі універсальних та ідіоетнічних компонентів значення лексем-вербалізаторів у синхронії та діяхронії [2]. Цікавою для наших студій є й розвідка автора щодо з'ясування етимології найменувань концепту *війна* в давньогрецькій і латинській мовах на основі даних етимологічних і тлумачних словників [3].

Незважаючи на те, що проблема інтерпретації концепту *війна* з погляду когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології неодноразово привертала увагу сучасних дослідників, вивчення окресленого концепту на матеріалі паремійної спадщини давніх римлян потребує додаткового висвітлення, оскільки прислів'я і приказки створюють унікальну для кожного народу картину світу, відображають його багатовіковий досвід, традиції, світогляд, цінності. Окрім того, вивчення базових концептів та способів їх вербалізації є шляхом до розуміння культурної орієнтації давніх римлян.

Метою розвідки є виявлення ключових семантичних компонентів, емоційних конотацій, ціннісних характеристик концепту *війна* в римській лінгвокультурі, реконструкція уявлень про феномен війни в колективній свідомості давніх римлян.

Об'єктом вивчення слугує фрагмент когнітивної моделі картини світу давніх римлян, репрезентований концептом *війна*, **предметом** – семантичні компоненти концепту *війна* в римській лінгвокультурі.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка з лексикографічних джерел паремійних одиниць латинської мови (85), які експліцитно або імпліцитно репрезентують уявлення римського

суспільства про розв'язання конфліктів між державами і народами засобами збройного насильства [7; 8; 10; 13].

Мета дослідження передбачає розв'язання наступних завдань: узагальнити особливості вивчення та інтерпретації окресленого концепту в сучасних лінгвістичних студіях; виокремити лексичні одиниці, що слугують засобом вербалізації концепту *війна* в латинській мові; на основі вибірки з лексикографічних джерел укласти реєстр латинських паремій, які репрезентують уявлення давніх римлян про збройні конфлікти; визначити ключові семантичні ознаки, що відображають ставлення римлян до протистояння між сторонами, здатне спричинити загибель людей, руйнування, зміни в соціально-економічному і політичному становищі.

Виклад матеріалу. Концепт *війна* належить до універсальних і простежується в усіх культурах і мовах, адже війни супроводжують людство протягом усієї історії його існування. Водночас аналізований концепт є найбільш національно маркованим, оскільки визначається мілітарним досвідом кожного народу, його історичним минулим. Зважаючи на військову історію Стародавнього Риму, концепт *війна* має розгалужену систему мовних репрезентантів та засобів вираження додаткового значення.

Концепт слугує засобом характеристики представників певної лінгвоспільноти і є результатом взаємодії лексичного значення слова з культурою і досвідом народу і суспільства, у вербальній формі репрезентує специфіку колективної свідомості того чи того народу. Услід за Скаб М. розглядаємо концепт як абстрактну одиницю ментального рівня, що акумулювала зміст результатів пізнання людиною фрагментів довкілля. У концепті, на думку дослідниці, зосереджена інформація про пізнаваний об'єкт, його ознаки, риси, властивості, місце в культурі народу, а також результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента дійсності людиною. Концепти спроможні «розростатися і збагачуватися завдяки індивідуальному емоційному і культурному досвіду носіїв мови, що спричиняє їхню еластичність, нестійкість і рухомість» [9, с. 5–6].

Розглянемо на матеріалі паремійної спадщини особливості репрезентації мілітарного концепту в мовній картині світу давніх римлян. Лексичними засобами вербалізації окресленого концепту в латинській мові слугує лексема *bellum*, етимологічно пов'язана з архаїчною латинською формою *duellum* (поєдинок, двобій) [16, с. 100], іменник *proelium* (битва, боротьба), етимологія

якого, на думку дослідників Ерну А. та Мейє А., є невідомого походження [14, с. 122, 952]. Це твердження дозволило Верьовкіну В. висунути тезу про те, що лексеми *bellum* і *proelium* могли бути запозиченими стародавніми римлянами з невідомої мови разом із відповідним концептом. Як зазначає дослідник, особлива войовничість римлян не підтверджується етимологічними свідченнями, які стосуються дописемного періоду, коли суспільство перебувало на етапі «військової демократії» та могло брати участь у численних міжплемінних сутичках [3, с. 26]. Окрім того, засобами вербалізації концепту *війна* в паремійній спадщині латинської мови слугує словотвірний ряд *pugna* (битва), *pugnare* (боротися, битися), етимологічно споріднений з грецьким іменником *πυγμή* (кулак). Приядерну зону складають лексеми на позначення різного виду оборонної і наступальної зброї, а саме: *arma* (зброя), *telum* (метальна зброя), *scutum* (щит), *gladius* (меч) тощо. Найчастіше в латинських пареміях зустрічаємо лексему *bellum*, що належить до ядерної зони окресленого концепту.

Загальні уявлення про війну репрезентують у мовній картині світу античного народу здебільшого негативну конотацію аналізованого концепту. Витоками збройних конфліктів, на думку римлян були жага наживи і гроші. Саме ці чинники з давніх-давен вважалися першопрчиною воєн: *Ex cupiditatibus odia, discidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur; Pecunia nervus belli; Tolle pecuniam, bella sustuleris*. Окрім того, причиною ворожнечі і боротьби часто слугувала лють: *Furor arma ministrat*.

Війна в римській лінгвокультурі – це складний феномен, що репрезентує вплив збройних зіткнень на долю людини, адже ніхто не може передбачити результати бою: *Semper incerti exitus proeliorum sunt*. Таким чином, війна вважалася катализатором змін у житті людини, переосмислення цінностей.

У мовній свідомості римлян концепт *війна* тісно пов'язаний з помстою, оскільки збройна боротьба, що була джерелом страждань і розрухи, надихала на справедливую помсту за скоєну кривду, полеглих воїнів: *Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor*.

У римській лінгвокультурі мілітарний концепт тісно пов'язаний з морально-етичними категоріями *справедливість/несправедливість*. Римляни глибоко усвідомлювали соціально-політичні причини збройних конфліктів, цінували ідею рівноправності та справедливого балансу як першопрчиною миру: *Aequalitas haud parit*

bellum. Підставою для розв'язання війни і кровопролиття, на переконання римлян, могла бути несправедливість або агресія супротивників: *Iniquitas partis adversae iustum bellum ingerit*. Така війна вважалася в античному суспільстві справедливою і виправданою, демонструвала розуміння римлянами війни як вимушеної реакції на ворожу несправедливість, сприймалася як невідворотні дії з метою захисту населення від агресії, відстоювала законне право на застосування сили щодо агресора. Проте той, хто розв'язав несправедливу війну, не довго не радітиме: *Nemo diu gaudet, qui bellum incepit iniquum*.

Маркером війни в свідомості римлян виступала розруха, а не благо і порятунок: *Nulla salus bello*. У зв'язку з цим людство повинно докладати максимальних зусиль, щоб не допускати збройних конфліктів: *Omnia facienda ne armis decertetur*. Окрім того, римське суспільство закликала ані боятися війни, ані викликати її: *Bellum nec timendum, nec provocandum*.

У лінгвокультурі римлян війна – це живий організм, що живиться за рахунок чужих територій, людей, матеріальних благ. Внаслідок метафоризації лексема *bellum* в паремії *Bellum se ipsum alet* викликає асоціацію з ненаситним чудовиськом, яке поглинає все навколо, існує за рахунок кровопролиття, смерті, грабунку, руйнування.

У мовній свідомості римлян аналізований концепт тісно пов'язаний із жорстокістю і руїнами, асоціювався з вогнем і мечем, які спустошували все на своєму шляху: *Igni atque ferro vastare*, а також з переконанням, що в боротьбі з ворогом дозволено використовувати будь-які засоби: *In hostem omnia licita*.

Війна була символом кровопролиття, оскільки уособлювала в античному суспільстві безжальну боротьбу, наповнену кривавими сутичками: *Bella delectat cruor*.

Зброя в римському суспільстві – це дієвий інструмент для досягнення перемоги у воєнних конфліктах, оскільки успіх у будь-якій війні значною мірою залежить від озброєння та людських ресурсів: *Unam in armis salute; Gladio permittere mundi discrimen; Militi relinquenda sunt arma, ut scholaribus libri*. Зброя, на думку римлян, не забезпечувала мир, але створювала підґрунтя для нього: *Arma non servant pacem, sed parant*, вважалася одними з найкращих ліків на війні: *Arma optimum remedium in bello*.

Латинські паремії утверджують ідею справедливої відплати у відповідь на заподіяне зло, засуджують воєнну агресію як шлях, що веде до загибелі усіх учасників конфлікту: *Qui gladio ferit,*

gladio perit, адже народ, який йде шляхом війни, також постраждає від неї.

У результаті аналізу латинських паремій виявлено кореляцію концепту *зброя* з поняттями правової сфери. У паремії *Vicit cum legibus arma* лексема *lex* (закон) вербалізує думку про верховенство влади закону і справедливості над насильством, перевагу правового врегулювання конфлікту над збройним протистоянням. Забезпечити стійкий мир здатний лише той народ, який може запровадити систему правових норм, яка забезпечить спокій і мир. Прислів'я *Arma in armatos iura sinunt* репрезентує тезу про те, що закони втрачають силу і дозволяють використовувати зброю, якщо потрібно протидіяти озброєному ворогу. На думку римлян, в умовах війни юридичні норми втрачали силу, відходили на другий план, що було обумовлено періодом воєнного стану, а також тим, що в Римі під час внутрішньої або зовнішньої небезпеки призначали диктатора, наділеного необмеженою цивільною і військовою владою, який ухвалював рішення поза межами законів мирного часу: *Inter arma tacent leges; Silent leges inter arma*.

Одним з можливих варіантів урегулювання протистоянь римляни вбачали у вербальній комунікації, перемовинах, компромісі: *Dictis, non armis; De aliqua re iure decertare armis non contendere; Omnia facienda ne armis decertetur; Omnia prius experiri quam armis sapientem decet*, оскільки людство зобов'язане приймати рішення на основі здорового глузду, етичних принципів, толерантності, законів, а не сили.

Концепт *війна* тісно пов'язаний в колективній свідомості давніх римлян з людським фактором, оскільки хоробрі воїни і досвідчені полководці забезпечують успіх під час війни. Таким чином, концепти *військо*, *воїн* і *полководець*, виступали оплотом і основою державності, були важливою складовою військових успіхів Римської імперії, оскільки упродовж своєї історії римляни часто вели війни з метою розширення території та завоювання нових провінцій. Успіхи армії римляни вбачали в постійних тренуваннях: *Exercitus labore proficit, otio consenescit*, вважали, що хоробрість і стійкість воїнів і полководців пізнаються лише в бою: *Militis cuiuslibet fortitudo non agnoscitur nisi in bello; Explorant adversa viros; In tempestate cognoscitur gubernator; Gubernatorem in tempestate intellegas, in acie militem*. Головною постаттю на війні визнавали командира, від професійних якостей якого залежав успіх військових операцій. Недаремно зустрічаємо в латинських пареміях порівняння війська без командира з тілом без

духу: *Exercitus sine duce ut corpus sine arma; Turba militaris sine duce, corpus est sine spiritu; Hostili in bello dominatur dextera fortis* або звіром без голови: *Exercitus sine duce est magna sine capite bestia*. Сильне, дисципліноване і професійне військо було запорукою мирного і щасливого життя: *Qui diutina pace volunt frui, bello exercitati esse debent*. У найдавніші часи історії римського суспільства не було різниці між воїнами і цивільними громадянами, адже усі чоловіки зобов'язані були брати до рук зброю, коли в державі точилася війна: *Falces conflare in enses*.

У римській паремійній спадщині спостерігаємо складне переплетіння концептів *увага*, *пильність* з концептом *війна*, оскільки згадані чесноти гарантували не лише збереження життя воїнів, а й існування держави: *Bis peccare in bello non licet; Semper vigilare debemus*.

У результаті аналізу латинських сентенцій виявлено кілька контекстів, які репрезентують зв'язок поняття *війна* з концептом *ворог*, образ якого складався в римській лінгвокультурі з низки характеристик. Загарбник, насамперед, ніколи не спав, постійно шукав слабкі місця. У зв'язку з цим потрібно було завжди залишатися пильним: *Hostes non dormiunt*. Однією з ключових характеристик ворога в римській лінгвокультурі вважалася безжальність: *Inimici ad animum nullae conveniunt preces*. На думку римлян, розсудлива людина повинна боятися ворога, яким би слабким він не здавався: *Inimicum, quamvis humilem, docti est metuere; Inimicum quamvis minimum non est contemnendum; Hostis, etiam si vilis, nunquam contemnendus*. Таким чином, маркером ворога в свідомості римлян був страх. Особливе застереження стосувалося прихованих ворогів. Саме їх вважали римляни найгіршими і найнебезпечнішими: *Inimici occulti sunt pessimi; Occultae inimicitiae timendae sunt quam apertae*. В окремих пареміях знаходимо заклик бути ворожими до загарбників: *Hostibus infestus, subiectis esto modestus*. Зустрічаємо в паремійній спадщині римлян і застереження щодо подарунків ворогів, які зазвичай несуть небезпеку: *Hostium dona non sunt dona; Hostium munera non sunt munera; Hostium dona non dona, nec utilia; Dona inimicorum veneno illita sunt; Inimicorum dona infausta; Laedit, iuvat nil improbi munus viri; Suspecta malorum beneficia; Timeo Danaos, et dona ferentes*. Водночас окремі латинські паремії закликають бути толерантними, дотримуватися людяності навіть щодо ворогів: *Hostis etiam servanda sunt*. У прислів'ях: *Hostibus fugientibus pontem argenteum exstruendum esse; Fugientem hostem adiuva; Qua fugiunt hostes,*

via munienda est; Via hostibus munienda, qua fugiant знаходимо заклик не переслідувати ворога до знищення, а дати йому шлях до відступу. Це свідчило про те, що воєнна політика римлян визнавала право ворога на відступ і збереження життя, підкреслювала цінність милосердя навіть в умовах збройного конфлікту.

Концепт *війна* тісно пов'язаний у римському суспільстві зі здатністю людини проявляти відвагу і стійкість перед труднощами і небезпеками війни, адже вияв хоробрості у лінгвокультурах різних епох і народів завжди отримував позитивне схвалення з боку соціуму. Латинські паремії експлікують думку про те, що сміливість воїна пізнається лише на війні: *Militis cuiuslibet fortitudo non agnoscitur nisi in bello; Explorant adversa viros; Gubernatorem in tempestate intellegas, in acie militem*.

Аналізований концепт корелює в мовній картині світу римлян з аксіологічним концептом *патріотизм* і екзистенційним концептом *смерть*. Патріотизм для римського громадянина – це не просто абстрактне почуття любові до батьківщини, а вірність ідеалам і цінностям держави, заради яких можна віддати життя: *Felicibus armis dependisse caput; Dulce et decorum pro patria mori; Clarae mortes pro patria oppentinae beatae videri solent*. Героїчна смерть на полі бою вважалася символом хоробрості і гідності: *Aut cum scuto, aut in scuto; Honesta mors praestat turpi vitae; Bene mori praestat quam turpiter vivere*.

У паремії *In Bellonae hortis nascuntur semina mortis* зустрічаємо алегоричне застереження, що війна знищує не лише людей, а й саме уявлення про мир і красу життя. Сад Беллони, богині війни в римській міфології, внаслідок метафоризації стає місцем, в якому народжується смерть. Таким чином, війна у свідомості римлян – це сила, що призводить до загибелі суспільства.

У паремійній спадщині римлян знаходимо думку щодо справедливої відплати у відповідь на заподіяне зло: *Qui gladio ferit, gladio perit*, витоки якої сягають закону таліону раннього римського права і репрезентують принцип справедливого покарання за насильство і беззаконня.

Окреслений концепт корелює в свідомості римлян з концептом на позначення негативних емоційних станів. Загроза війни, військові операції, наслідки війни викликали в римлян почуття колективного страху і тривоги як базових емоцій, пов'язаних з війною: *Bello omnes metuunt*. В окремих прислів'ях утверджено думку, що війна для римських матерів і дружин – це глибока емоційна травма, адже кожна жінка бажала зустріти сина

або чоловіка на порозі будинку живим: *Bella matribus detestata*. Таким чином, у мовній свідомості римлян війна асоціювалася зі сльозами і втратами, а мир – з родиною і щастям. Антитезу між людиною та диким звіром знаходимо в прислів'ї: *Pax decet alma hominem, gaudet fera belua bello*. Лише жорстока і бездушна як звір людина, на думку римлян, може радіти кровопролиттю і війні, а справжня людяність полягає в мирі, добрі та гармонії.

У паремійній спадщині римлян виявлено кореляцію мілітарного і темпорального концептів, адже час впливав на перебіг війни, її наслідки, які можуть тривати століттями: *Omne bellum sumi facile, ceterum aegerumme desinere*.

Однією з антиномій у римській лінгвокультурі є бінарна опозиція *мир – війна*, що експлікує оцінку полярних суспільно-політичних явищ. У лексемі *bellum* а пріогі закладено пейоративну оцінку, що викликає негативні асоціації, пов'язані з руйнуванням, лихом, смертю, а лексема *pax* виступає символом спокою, стабільності, життя, прогресу: *In pace est vera salus populorum, non in bello*. Громадяни Римської імперії, як мілітарної держави, усвідомлювали як ціну миру, так і неминучість війни, вважали, що мир – це готовність до ймовірної війни. У пареміях: *Si vis pacem, para bellum; Qui desiderat pacem, praeparet bellum; Si bellum omittimur, numquam pace fruemur; Beatam civitatem, quae in pace bellum timet; Qui bene pacem meditatur, bellum parat; Si pace frui volumus, bellum gerendum est* вербалізовано думку, що мир можливий лише тоді, коли держава здатна себе захистити, має сильне військо, надійний тил. Лише готовність держави до війни може стримати ворога і забезпечити мир. У цьому контексті актуальним є вислів Цицерона *Cedant arma togae, concedat laurea laudi*, в якому зосереджено увагу на верховенстві права, розуму та слова над руйнівною силою війни. Попри численні війни, які Римська імперія вела упродовж століть, римляни не втрачали віри в те, що мир є найвищим благом: *Pax optima rerum; Si malorum causa bellum est, erit emendatio pax*.

Окремі паремії репрезентують думку про те, що мирне врегулювання шляхом компромісу завжди має переваги над збройною боротьбою, оскільки справедлива війна несе страждання, смерть, руйнування, а мир дає шанс на життя і відновлення: *Iniquissimam pacem iustissimo bello antefero; Pacem quam bellum probare; Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria*. Прислів'я *Victoria pax, non pactione parienda est* репрезентує переконання римлян, що домовленості, укладені під тиском,

не забезпечують справжній мир, а є лише відкладеним етапом бойових дій. Перемога ж можлива лише після повного припинення вогню, капітуляції ворогів і встановлення нового порядку.

Концепт *війна* в паремійній спадщині римлян тісно пов'язаний з концептом *перемога*. Латинські паремії експлікують думку про те, що шлях до перемоги і свободи є складним і тернистим, вимагає жертв: *Contendere debet quam maxime possit, ut vincat, Ut habeas pacem, perde aliquid*. Запорукою перемоги, на думку римлян, є згода і одностайність громадян. Прислів'я: *Ibi victoria, ubi concordia; Victoria concordia gignitur; Victoria concordia crescit* репрезентують думку, що справжня перемога можлива лише тоді, коли в державі панує єдність, злагода і взаєморозуміння. У паремії *Sine dolore est vulnus quod ferendum est cum victoria* відображено думку про те, що поранення, втрати і страждання, пов'язані з боротьбою за перемогу, сприймаються завжди легше, оскільки пов'язані з досягненням мети. Вислів *Victoria constat in legionum virtute* уособлює переконання римлян у тому, що перемога та успіх у війні досягається витривалістю мужністю і доблестю війська. В окремих висловах знаходимо прагматичне розуміння римлянами того, що перемога досягається лише завдяки ретельній підготовці: *Amat victoria curam*. У паремійній спадщині римлян знаходимо тезу, що кожна перемога має свою ціну і ризики, на які потрібно звертати увагу: *Nulla victoria sine periculo*. Окрім того, концепт *перемога* корелює в римській лінгвокультурі з концептом *поразка*. Поразка для римлян – це не лише негативний результат битви, а досвід, випробування та підґрунтя для вдосконалення військової стратегії: *Hodie vicisti, cras vinceris*.

У мовній свідомості римлян міфонім Марс у вислові *Mars Musis non amicus* набуває негативної конотації та виступає синонімом лексеми *bellum*.

Висновки. У результаті аналізу паремійної спадщини римлян встановлено риси когнітивної інтерпретації концепту *війна* в римській лінгвокультурі. Особливості сприйняття та інтерпретації римлянами збройних конфліктів зумовлені як складною семантичною структурою аналізованого концепту, так і особливостями менталітету римлян. У паремійній спадщині мілітарний концепт *війна* експлікує негативно і позитивно марковані смисли. Війна у свідомості римського народу виступає як певна сила, що руйнує світовий порядок та призводить до саморуйнування суспільства. Війна у світоглядній системі римлян – це не лише небезпека і катастрофа, що веде до крово-

пролиття, знищення держави і загибелі народу, а й випробування населення на хоробрість, відданість, патріотизм. У мовній свідомості римлян концепт *війна* тісно пов'язаний з кровопролиттям, жорстокістю і руїнами, помстою, розрухою, горем. Аналізований концепт корелює з концептами *зброя* і *військо*, оскільки успіх у будь-якому протистоянні залежить як від стратегії і досвіду командувача, так і від людських ресурсів і матеріального забезпечення армії. Запорукою успішного врегулювання збройної боротьби римляни вважали вербальну комунікацію. Війна – це не лише частина історії Римської імперії, а й емоційне випробування. У зв'язку з цим у свідомості

римлян аналізований концепт корелює з морально-етичними категоріями *справедливість/несправедливість*, концептом на позначення негативних емоцій, що свідчить про сприйняття античним народом війни як важкого морально-емоційного випробування для людини і суспільства. Виявлено взаємозв'язок концепту *війна* з поняттями правової сфери, концептами *мир* і *перемога*.

Перспективу дослідження вбачаємо в порівняльному аналізі мілітарного концепту на матеріалі класичних і сучасних мов, що дозволить простежити вплив римської лінгвокультури на формування уявлень про війну, збройні зіткнення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васянович Є. Структурно-семантичне наповнення концепту «війна» у лінгвістичних дослідженнях. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2018. № 38. С. 5-9.
2. Верьовкін В. В. Мовне відображення концептуальних уявлень людини про війну в греко-римському, давньослов'янському і давньогрецькому культурних просторах. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 22. С. 22-32.
3. Верьовкін В. В. Когнітивна інтерпретація найменувань концепту ВІЙНА у давньогрецькій і латинській мовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. Вип. 12. С. 23-30.
4. Вільчинська Т. П., Бачинська Г. В., Вербовета О. С. Концепт «війна» в українській паремійній картині світу (до 95-річчя від дня народження проф. Л. А. Лисиченко). *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2023. Вип. 58. С. 3–16.
5. Коваленко Р. В. Вербалізація концептуальної опозиції «війна/мир» в англійській свідомості. *Нова філологія*. 2011. № 45. С. 6164.
6. Колесник О.С. Концепт «війна» в аспекті лінгвосеміотики та лінгвокультурології. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 48. С. 216-230.
7. Корж Н.Г. Из скарбниці античної мудрості. К.: Вища школа, 1994. 350 с.
8. Латинська фразеологія : Словник-довідник / авт.-укл. П. І. Осипов. К : Академвидав, 2009. 344 с.
9. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 36 с.
10. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я та приказки. К. : Вища школа, 1990. 438 с.
11. Шевченко О. Репрезентація концепту WAR в англійській лінгвокультурі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2021. Вип. 193. С. 133-139.
12. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Серія: Філософія*. 2016. № 1, 14-23.
13. Dicionário de Expressões e Frases Latinas. Compilando por Henerik Kocher. URL: https://hkocher.info/minha_pagina/dicionario/0dicionario.htm (дата звернення: 05. 01. 2026)
14. Ernout, A., & Meillet, A. (1951). *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: Librairie C. Klincksieck. 1851. 1385 p.
15. Kur Elżbieta M. Językowy obraz wojny w przysłowiach polskich i obcych. *Doctrina. Studia społeczno-polityczne*. 2017. Tom 14. S. 161–177.
16. Walde A. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg. 1938. 2048 S.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 05.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026